

DEMOKRATİK YURTTAŞLIK ALANININ DARALTILMASI
TİHV AKADEMİ BİLGİ NOTU 2

sokağı kapatmak: toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlaller (2015-2019)

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI, 2021

Mithatpaşa Cad. 49/11 Kızılay 06420 Ankara
Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63
tihv@tihv.org.tr • www.tihv.org.tr

TİHV AKADEMİ

tihvakademi@tihv.org.tr • www.tihvakademi.org

HAZIRLAYANLAR

Aslı Davas, Serdar Tekin

Kapak fotoğrafı: “İşimizi Geri İstiyoruz” eylemcisi Veli Saçılık, Ankara Yüksel Caddesi İnsan Hakları Anıtı önü. www.cumhuriyet.com.tr'den alınmıştır.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş, hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur. Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu yayın, AB tarafından desteklenen “İnsan hakları ortamının yeniden inşası için ifade, basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüklerini savunmak” projesi kapsamında hazırlanmıştır. İçerik TİHV'in sorumluluğundadır ve AB görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Araştırma Hakkında

Bu bilgi notları dizisi TİHV Akademi bünyesinde sürdürülen ve insan hakları ihlalleri yoluyla demokratik yurttaşlık alanının daraltılmasını konu alan araştırmanın ilk bulgularını içeriyor.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin hazırladığı günlük insan hakları raporlarına dayanan araştırma kapsamında 2015-2019 yılları arasındaki günlük raporlar taranarak (1) ifade özgürlüğü, (2) toplanma/gösteri özgürlüğü, (3) örgütlenme özgürlüğü, (4) medya özgürlüğü çerçevesinde değerlendirdiğimiz 9000'den fazla ihlal bildirimini 52 değişken uyarınca özgün bir veritabanında toplandı.

Çalışmanın birbiriyle yakından ilgili iki temel sınırlılığı var. Birincisi, asli veri kaynağımız olan günlük raporların büyük ölçüde basın taramasına dayanması nedeniyle ihlal bildirimlerinin "iddia" niteliğinde olması.* İkincisi ise veritabanımızda yer alan ihlal bildirimlerinin TİHV Dokümantasyon Merkezi tarafından tespit edilebilenlerle sınırlı olması ve dolayısıyla hakikatin ancak bir bölümüne ışık tutabilmesi. Yine de öyle umuyoruz ki tespit edilebilen ihlal bildirimlerinin sistematik olarak incelenmesi Türkiye'de demokratik yurttaşlık alanının nasıl daraltıldığını somut verilerle göstermemizi mümkün kılacak.

Araştırmada ifade, toplanma/gösteri, örgütlenme ve medya özgürlüklerine odaklanmamız, bu özgürlüklerin **demokratik yurttaşlık alanı** açısından asli bir önem taşımasından kaynaklanıyor. Yurttaşlar ancak bu özgürlüklerin korunduğu koşullar altında toplumun tamamını veya bir bölümünü ilgilendiren konularda görüşlerini serbestçe paylaşabilir, karar alıcıları eleştirebilir, sorunlara müdahale edebilir ve böylece toplumun müşterek geleceğini şekillendirme sürecine etkin bir biçimde katılabilirler. Dolayısıyla "demokratik yurttaşlık alanı" kavramını, söz konusu özgürlükler tarafından güvenceye alınan etkinliklerin ifa edildiği tüm mecraları kapsayacak şekilde kullanıyoruz.

Bilgi Notlarında belgeleyici bir yaklaşım izleyerek büyük ölçüde betimsel veriyi sunmakla yetindik. Ayrıntılı analiz ve yorumlarımızı ise 2021 sonunda yayımlanması planlanan nihai araştırma raporunda paylaşacağız.

Bilgi Notları sırasıyla şu konulara odaklanıyor:

1. Öğrencileri hedef alan ifade, toplanma, gösteri ve örgütlenme özgürlüğü ihlalleri,
2. Sokağı kapatmak: Toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlaller,
3. Siyaseti suçlulaştırmak: Örgütlenme özgürlüğüne yönelik ihlaller,
4. Söylem denetimi: İfade ve medya özgürlüğüne yönelik ihlaller,
5. Yeni rejime özgü bir suç: Cumhurbaşkanı hakaret.

* TİHV Günlük İnsan Hakları Raporu, Dokümantasyon Merkezi'nin hergün taradığı aşağıdaki gazete, haber ajansı ve internet sitesi haberlerinden ve TİHV'in ilişki ağından edindiği bilgilerden yararlanılarak hazırlanmaktadır: AFP, Alinteri, BBC, Bianet, Birgün, Cnnturk, Cumhuriyet, Deutsche Welle, Diken, El Cezire, ETHA, Evrensel, Fırat Haber Ajansı, Gazete Duvar, Gazete Karınca, Haber Sol, Habertürk, Halkinsesi.tv, Hürriyet, İleri Haber, Jnews, Kızılbayrak, Mezopotamya Ajansı, Milliyet, NTV, Reuters, Sendika.org, Siyasi Haber, T24, Tr724, Vatan, Yeni Asya, Yeni Yaşam, Yüksekova Haber, Yurt.

Demokratik Yurttaşlık Alanının Daraltılması

TİHV Akademi Bilgi Notu 2

Sokağı kapatmak: Toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlaller (2015-2019)

1. Demokratik yurttaşlık ve “protesto”	5
2. Toplanma ve gösteri özgürlüğü ihlallerine genel bakış	7
3. İhlale hedef olan konu ve gruplar	9
4. İhlal yolları ve ihlalciler	12
5. Kolluk güçlerinin şiddet uygulamaları	14
6. Sivil şiddet saldırıları	17
7. Davalar ve hapis cezaları	18
8. Etkinlik yasakları	18
Kaynakça	21

1. Demokratik yurttaşlık ve “protesto”

Barışçıl protestolar toplumsal grupların talep ve itirazlarını kendi seçtikleri biçimlerde ifade etmek üzere düzenlediği eylemlerdir. Bu eylemler evrensel insan hakları hukukunun temel normlarından biri olan “toplanma ve gösteri özgürlüğü”nün koruması altında yer alırlar.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü, hem ifade özgürlüğüyle hem de örgütlenme özgürlüğüyle doğrudan ilişkilidir. Bu özgürlüğün demokratik toplumlardaki asli değeri, yurttaşların barışçıl eylemler yoluyla kamusal alanda boy göstermelerini, böylece ortak kanaat ve irade oluşturma süreçlerine etkide bulunabilmelerini güvence altına almasından kaynaklanır. Zira “temsili demokrasilerde seçimden seçime aktif hale gelen yurttaşın, iki seçim arası dönemde de etkin olmasını sağlayan kolektif eylemler, özelde de sokak eylemleri, demokrasinin yaygınlaştırılmasının ve derinleştirilmesinin yollarından biridir” (Uysal 2018, s. 19).

Elbette bunun tersi de bir o kadar geçerli. Yurttaş eylemliliği demokrasinin yaygınlaştırılmasının ve derinleştirilmesinin yollarından biri olduğu gibi, toplanma ve gösteri özgürlüğünün keyfi biçimlerde kısıtlanması, ihlal edilmesi ve zaman zaman topyekun askıya alınması da demokratik yurttaşlık alanını daraltmanın ve demokrasiyi tedricen imha etmenin yollarından biri. Nitekim Türkiye’de bilfiil yaşamakta olduğumuz demokrasiyi imha süreci kendisini aynı zamanda toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik yoğun ve sistematik ihlallerde de gösteriyor ([ESHID 2017](#), [OBS & İHD 2020](#), [TİHV 2020](#)).

Elinizdeki çalışma, toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlallerin 2015-2019 yılları arasındaki beş yıllık dönemde nasıl bir seyir izlediğini ve demokratik yurttaşlık alanının daraltılmasında nasıl bir rol oynadığını somut verilerle görünür kılmayı amaçlıyor. Bulguları sunmaya geçmeden önce bazı terimlere ve verileri sınıflarken kullandığımız bazı ölçütlere açıklık getirmenin faydalı olacağına inanıyoruz.

“**Toplanma özgürlüğü**” tanımı gereği birden fazla kişinin belli bir amaçla bir araya gelmesine ilişkindir. Buna karşılık “**gösteri özgürlüğü**” tek tek bireyler tarafından da icra edilebilir. Dolayısıyla bir kişinin tek başına, açık veya kapalı bir kamusal alanda, protesto amacıyla veya diğer amaçlarla gerçekleştirdiği eylemler de toplanma ve gösteri özgürlüğünün koruması altındadır.

Şiddet içermeyen ve şiddet çağrısı yapmayan tüm toplantı ve gösteriler “barışçıl” olarak nitelenir. Barışçıl eylemlere karşı zor kullanımının meşru bir gerekçesi yoktur ve bu tür eylemlerin kolluk güçleri tarafından zor yoluyla engellenmesi veya dağıtılması toplanma ve gösteri yapma hakkının açık ihlalidir. Barışçıl nitelikte olmayan toplantı ve gösterilere yönelik müdahalelerde ise kolluk güçlerinin zor kullanımı güvenliği sağlamak için gerekli asgari düzeyi aşmamalı, başka bir deyişle “orantılı” olmalıdır. Orantısız zor kullanımı, eylemin barışçıl olup olmamasından bağımsız olarak ihlal anlamına gelir.

Veritabanımızdaki bildirimlerin büyük çoğunluğunu “protesto” eylemlerine yönelik ihlaller oluşturuyor. Öte yandan, her toplu eylem ve gösterinin “protesto” olmadığı unutulmamalıdır. Örneğin seçim mitingleri ya da destekledikleri siyasi partinin seçimlerdeki başarısını kutlamak üzere açık alanlarda toplanan yurttaşların eylemleri de birer “siyasi toplantı ve gösteri”dir, fakat protesto niteliğinde değildir. Protesto eylemleri, konu, amaç ve talepleri bakımından bir “tepki”nin dile getirildiği; başta devlet sektörleri ve sermaye grupları olmak üzere siyasal, toplumsal ve ekonomik güç odaklarına karşı düzenlenen “itirazcı” eylemlerdir.

Nihayet, elinizdeki çalışmanın genel olarak toplantı ve gösterileri ya da daha özel olarak protesto eylemlerini inceleme amacı taşımadığını, fakat protesto eylemleri de dahil olmak üzere toplanma ve gösteri özgürlüğünün kullanımına yönelik “ihlalleri” konu aldığını vurgulamak isteriz. Bu bağlamda “ihlal” terimi,

- (1) barışçıl toplantı ve gösterilerin kolluk güçleri müdahalesiyle dağıtılması veya başlamadan engellenmesine;
- (2) yurttaşların barışçıl toplantı ve gösterilere katıldıkları için eylem sırasında veya daha sonra evlerine, işyerlerine ya da parti/dernek binalarına operasyon düzenlenerek gözaltına alınmaları, tutuklanmaları, yargılanmaları ve cezalandırılmalarına;
- (3) toplantı ve gösterilere yönelik orantısız zor kullanımına,
- (4) toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün mülki idare tarafından askıya alınması anlamına gelen “genel” ve “özel” etkinlik yasaklarına;
- (5) barışçıl toplantı ve gösterilere sivil kişiler tarafından düzenlenen saldırılara işaret etmektedir.

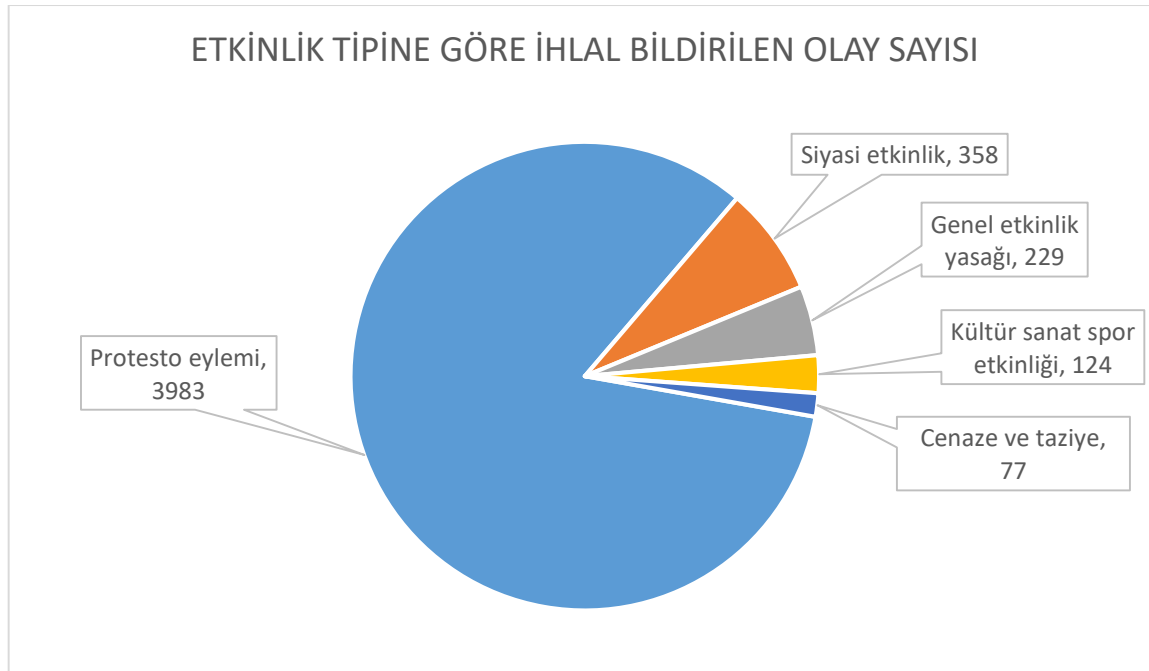
2. Toplanma ve gösteri özgürlüğünü hedef alan ihlallere genel bakış

TİHV Dokümantasyon Merkezi günlük insan hakları raporlarında yaptığımız taramaya göre, 2015-2019 yılları arasında toplanma ve gösteri özgürlüğünün ihlal edildiği toplam 4.771 olay tespit edilmiştir.

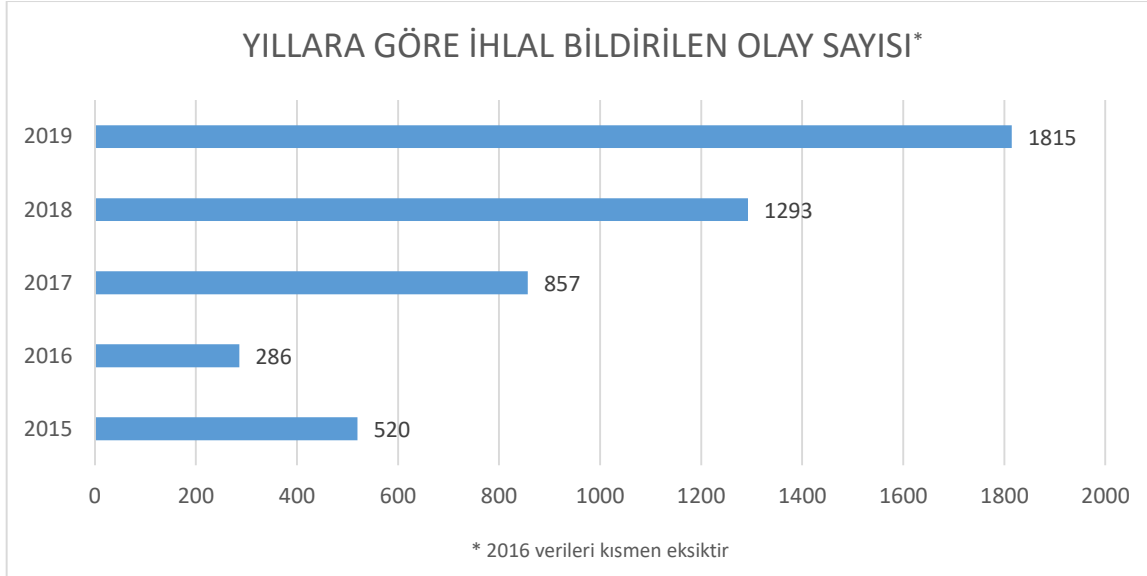
İhlaller 65 ilde yaşanmış olup olay sayısına göre en sık ihlal bildirilen ilk 10 il sırasıyla şunlardır: Ankara (2165), İstanbul (837), İzmir (178), Diyarbakır (166), Malatya (130), Van (103), Adana (87), Kocaeli (82), Mersin (68), Mardin (67).

Bildirimlerin büyük çoğunluğunu oluşturan 4542 olayda toplanma ve gösteri özgürlüğünün ihlali spesifik bir eyleme yönelik olarak gerçekleşmiştir. Geri kalan 229 bildirimde ise bir il veya ilçedeki olası tüm toplantı ve gösterilerin mülki idare tarafından belli bir süre boyunca önceden yasaklanması (“genel etkinlik yasağı”) söz konusudur.

İhlal bildirimleri, aşağıdaki grafikte görülebileceği üzere, “etkinlik tipi”ne göre beş başlık altında sınıflandırılmıştır: (1) protesto eylemleri, (2) diğer siyasi toplantı ve gösteriler, (3) kültür, sanat ve spor etkinlikleri, (4) cenaze ve taziyeler, (5) genel etkinlik yasakları. Genel etkinlik yasağı dışındaki bildirimlerin %98’inde ihlaller sokakta veya açık alanlarda yapılan toplantı ve gösterilere yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Yaptığımız inceleme 2015-2019 yılları arasında toplanma ve gösteri özgürlüğünün ihlal edildiği olay sayısında düzenli bir artış olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki grafikte görülen 2016 yılına ait azalmanın yanıltıcı olduğunu özellikle belirtmek isteriz: 2016'nın son altı aylık döneminde TİHV Dokümantasyon Merkezi günlük izleme çalışmalarını çok sınırlı bir kapasiteyle sürdürebilmiştir ve dolayısıyla bu döneme ilişkin veri eksikliği söz konusudur.

2015-2019 arasında toplantı ve gösterilere yönelik müdahale ve saldırılar sonucunda

20.071 kişi
gözetim altına alındı

662 kişi
tutuklandı

4.907 kişiye
dava açıldı

999 kişiye toplam
13.370 ay hapis
cezası verildi

4.450 kişi kolluk
güçlerinin fiziksel
şiddetine maruz
kaldı

1.022 kişi
bombalı saldırı
sonucu yaralandı

19 kişi
kolluk güçlerinin
müdahalesi sonucu
öldü

141 kişi
bombalı saldırı
sonucu öldü

3. İhlale hedef olan konu ve gruplar

Toplanma ve gösteri özgürlüğünün ihlal edildiği olayları “tematik” olarak, yani ilgili protesto veya etkinliğin konusu bakımından sınıflandırdığımızda nasıl bir tabloyla karşılaşırız?

Veritabanımızdaki bildirimler 2015-2019 yılları arasında ihlal yaşanan eylem ve etkinliklerin konuları ve talepleri itibariyle toplumsal muhalefetin çeşitliliğini yansıtan geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir. KHK ihraçlarından Kürt sorununa, işçi ve kadın eylemlerinden LGBTİ+ haklarına, açlık grevleri ve kayıp yakınlarından çevre ve iklim hareketine, laik eğitimden yolsuzluğa uzanan geniş bir yelpazedeki toplumsal taleplerin barışçıl protestolar yoluyla sokağa taşınması, yaygın ve sistematik bir şekilde kolluk güçlerinin şiddetiyle karşılaşmıştır.

Öte yandan, ihlal yaşanan olayların konu bakımından arz ettiği çeşitliliğe karşın, en fazla sayıda ihlalin açık ara “KHK ihraçları”yla ilgili protestolarda gerçekleştiği ve bunu “Kürt sorunu”yla ilgili eylemlerin izlediği gözlenmektedir. İhlal olaylarının özellikle bu iki başlık altında yoğunlaşması şaşırtıcı değildir ve Türkiye’nin 2015 sonrası siyasi konjonktürüyle doğrudan ilgilidir.

Olay sayısı	Konu
2314	KHK ihraçlarına karşı protestolar, “İşimi Geri İstiyorum” eylemleri
669	Kürt sorunuyla ilgili toplantı ve gösteriler
307	Mahpus hakları, açlık grevleri ve kayıplarla ilgili eylemler
110	İşçi eylemleri
106	Seçim ve referandumla ilgili toplantı ve gösteriler
81	Kadın eylemleri
63	Suruç ve Ankara katliamlarıyla ilgili toplantı ve gösteriler
39	Çevre eylemleri
31	1 Mayıs eylemleri
31	LGBTİ+ eylemleri

Resmi [verilere](#) göre toplam 125.678 kamu çalışanının OHAL döneminde çıkarılan kanun hükmünde kararnemelerle görevlerinden ihraç edilmesi ve “KHK’lı” olarak damgalanıp çeşitli yurttaşlık haklarından soyundurulması, yakın tarihimizin hala sürmekte olan en kitlesel “hukuk faciası”nı teşkil eder ([İHOP 2018](#), [UAÖ 2018](#), [TİHV 2019](#)). OHAL koşullarında önce açığa alınan ve daha sonra üniversiteden ihraç edilen akademisyen Nuriye Gülmen’in 9 Kasım 2016 tarihinde Ankara Yüksel Caddesi’ndeki İnsan Hakları Anıtı önünde başlattığı “İşimi Geri İstiyorum” eylemi, bu yakıcı konuda barışçıl protesto yoluyla adalet arayışının en ısrarlı örneğidir. “İşimi Geri İstiyorum” eylemleri, protestocuların maruz kaldıkları yoğun ve rutin polis şiddetine rağmen Yüksel Caddesi’nde yaklaşık 4 yıl boyunca hemen hemen her gün yinelenmiş ve Ankara’nın yanı sıra İstanbul ve Düzce’de de benzer eylemlerin başlamasına vesile olmuştur.

“Kürt sorunu” başlığında sınıflandırdığımız barışçıl toplantı ve gösteriler ise konuları, talepleri ve vesileleri bakımından kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir. İhlal yaşanan olaylarda Kürt sorunuyla ilgili öne çıkan başlıca temalar şunlardır:

- HDP’li belediyelere kayyum atanması,
- HDP’li milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması,
- Newroz kutlamaları,
- sınır ötesi askeri operasyonlar,
- sokağa çıkma yasakları sürecinde yaşanan ağır hak ihlalleri,
- Abdullah Öcalan’a uygulanan tecridin sonlandırılması.

Eylül 2017, Bildirim 89

OHAL sonrası ihraç edildikleri işlerine geri dönmek için girdikleri açlık grevi sırasında gözaltına alınarak tutuklanan akademisyen Nuriye Gülmen ve eğitim emekçisi Semih Özakça ile davanın tutuksuz sanığı Acun Karadağ hakkında Ankara 19. Ağır Ceza Mahkemesi’nde açılan davanın görülmesine 14 Eylül 2017 tarihinde başlandı.

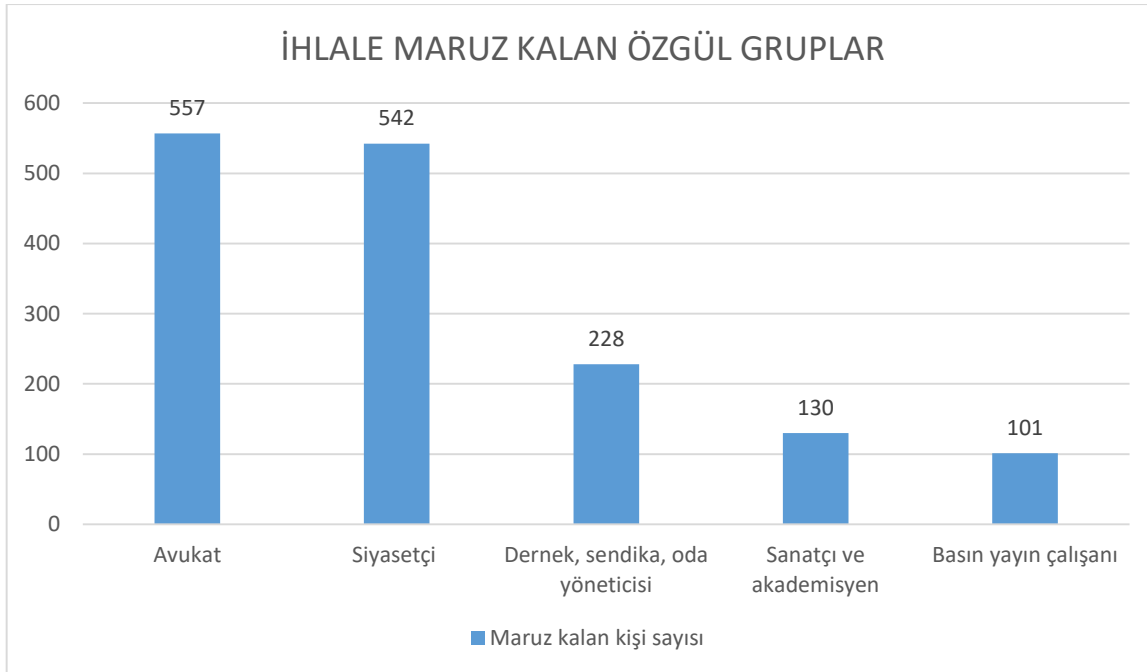
Destek için Adliye Binası önünde aralarında milletvekillerinin de olduğu bir grup tarafından yapılmak istenen basın açıklamasına polisin biber gazı ve plastik mermi ile müdahale ettiği bildirildi. Müdahale sırasında ve sonrasında çok sayıda kişinin darp, yakın mesafeden sıkılan plastik mermi ve biber gazına bağlı olarak yaralandığı öğrenildi. Ayrıca polisin fotoğraf çeken ve kamera kaydı yapan gazetecilere de müdahale ettiği ve sarı basın kartı olmayan muhabirlerin haber yapmasını engellediği bildirildi.

Ertuğrul Çağan isimli bir kişinin darp edilirken kafasına aldığı darbeler sonucu kusmaya başladığı, beyin kanaması riski olmasına rağmen ambulansın gelişinin polis tarafından uzun bir süre engellendiği iddia edildi. Müdahale sırasında Deniz Dönemez isimli bir kişinin ise bileğinin ve omzunun kırıldığı öğrenildi.

Müdahale sonucu aralarında davayı takip eden gazeteci Oktay İnce’nin de olduğu en az 29 kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınan kişilerin karakola götürüldükleri aracın içinde polis tarafından darp edildiği bildirildi.

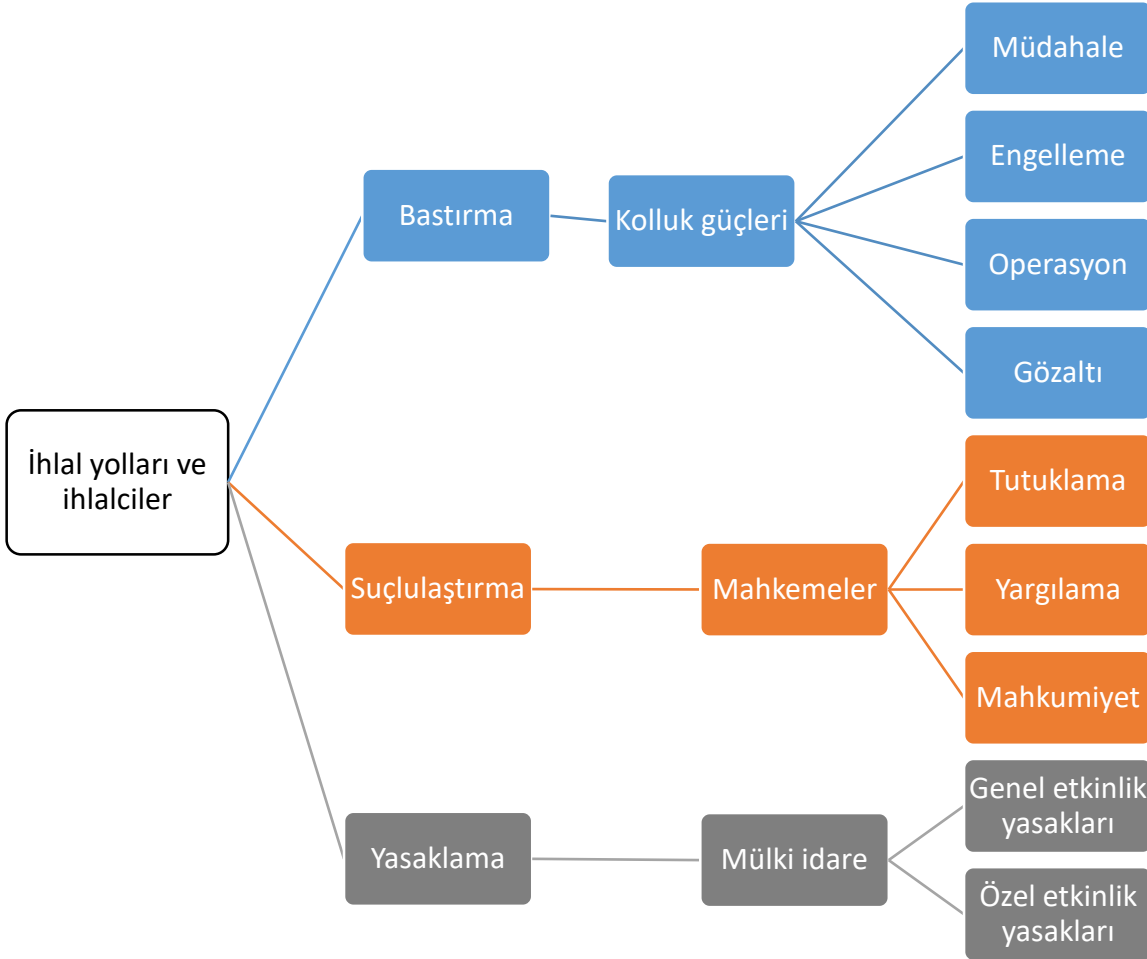
“Toplumsal cinsiyet” temalı eylemlerin (kadın eylemleri, 8 Mart kutlamaları, LGBTİ+ haklarıyla ilgili toplantılar, Onur Yürüyüşleri vb.) siyasi iktidar ve dolayısıyla mülki amirler ile kolluk güçleri tarafından giderek artan bir tahammülsüzlükle karşılanması, toplanma ve gösteri özgürlüğünün kullanımına ilişkin ihlallerde dikkat çekici bir diğer örüntü olarak zikredilebilir. Örneğin İstanbul’da 2003’ten beri gerçekleştirilen ve 2014 itibariyle onbinlerce kişinin katıldığı barışçıl bir etkinlik olan Onur Yürüyüşü, 2015’ten bu yana İstanbul Valiliği tarafından her yıl keyfi olarak yasaklanmakta ve yürüyüş amacıyla toplananlar mutlak biçimde polis saldırısına hedef olmaktadır.

Mesleki veya örgütsel işlevleri gereği demokratik yurttaşlık alanının etkin kullanımında (eylemlerin örgütlenmesi, savunuculuk pratikleri, söylem oluşturma, sözün yaygınlaştırılması gibi işlevler bakımından) özgül bir rol oynayan gruplara baktığımızda ise (1) avukatların, (2) milletvekilleri, parti yöneticileri, belediye başkanları ve seçilmiş belediye yöneticilerini içerecek şekilde “siyasetçi”lerin; (3) dernek, sendika ve oda yöneticilerinin; (4) sanatçı ve akademisyenlerin; (5) basın yayın çalışanlarının yaygın bir biçimde ihlallerden etkilendiklerini görüyoruz.

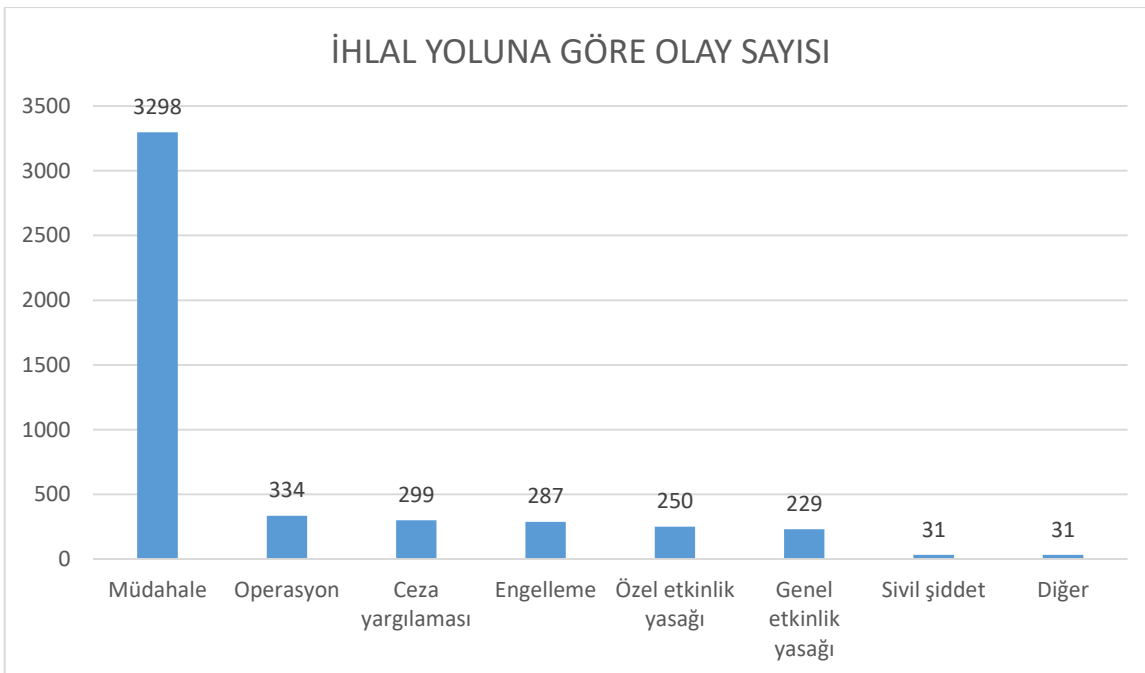
4. İhlal yolları ve ihlalciler

Toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlaller aşağıda ana hatlarıyla sınıflandırmaya çalıştığımız çok çeşitli biçimlerde gerçekleşmektedir. Sivil şiddet saldırıları dışında, toplanma ve gösteri özgürlüğüne yönelik ihlallerin başlıca aktörleri “kolluk güçleri”, “mahkemeler” ve “mülki idare”dir.

- En sık tekrarlanan ihlal yolu, açık arayla, kolluk güçlerinin saldırıdır. Fiilen başlamış bir toplantı veya gösteriye yönelik fiziksel şiddet kullanımıyla gerçekleştirilen bu saldırılar “müdahale” başlığı altında sınıflandırılmıştır. Toplantı veya gösteriyi dağıtmaya yönelik müdahalelerde yaygın olarak toplu gözaltı işlemi uygulanmaktadır.
- Buna ek olarak, kolluk güçlerinin bir toplantı veya gösteriyi başlamadan önlemeye çalıştığı ihlaller de söz konusudur (örneğin Cumartesi Anneleri buluşmasını önlemek üzere Galatasaray Lisesi önündeki alanın polis tarafından işgal edilmesi ve böylece buluşmanın engellenmesi). Bu tür olaylar “engelleme” başlığı altında değerlendirilmiştir.

- Müdahale ve engelleme olaylarının yanı sıra, yurttaşlar belli bir toplantı veya gösteriye katıldıkları için daha sonra evlerine, iş yerlerine veya parti, dernek vb. kurum binalarına düzenlenen baskınlarla da gözaltına alınmaktadır. Bu olaylar “operasyon” olarak sınıflandırılmıştır.
- Bir diğer ihlal kategorisi olan etkinlik yasakları iki ayrı biçimde uygulanmaktadır: (1) Valilik ve kaymakamlıklar tarafından bir il veya ilçenin tamamında veya belli bölgelerinde belirli bir süreyle tüm etkinliklerin yasaklandığı “genel etkinlik yasakları”, (2) çağrısı önceden yapılan belli bir toplantı ya da gösteriye yönelik “özel etkinlik yasakları” (örneğin Onur Yürüyüşü’nün İstanbul Valiliği tarafından yasaklanması). Üniversite kampüslerindeki etkinliklere ilişkin yasaklama kararları ise rektörlükler tarafından alınmaktadır.
- Barışçıl toplantı ve gösterilere katılan yurttaşlar hakkında açılan davalar ve verilen mahkumiyet kararları “ceza yargılaması” başlığı altında değerlendirilmiştir.
- Herhangi bir resmi sıfat taşımayan kişilerin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik gerçekleştirdiği saldırılar “sivil şiddet” olayları olarak sınıflandırılmıştır. Bu saldırılar anlık olarak gelişebildiği gibi, önceden planlanmış ve örgütlü bir tarzda da ortaya çıkabilmektedir; bu ikincinin en uç örneği bombalı intihar saldırılarıdır.

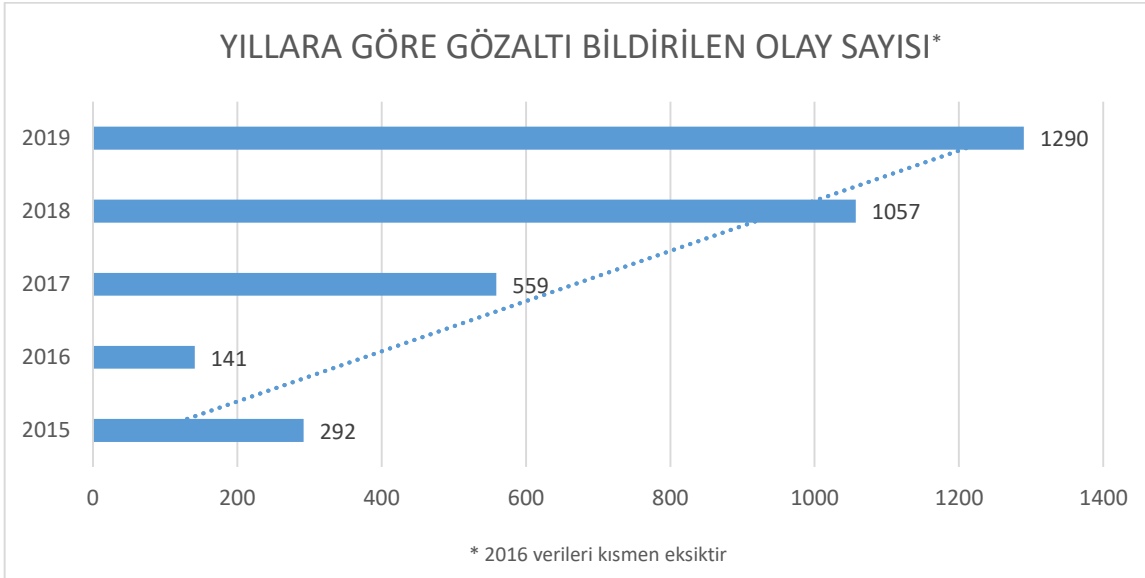

5. Kolluk güçlerinin şiddet uygulamaları

Açık alanlarda gerçekleştirilen barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik en yaygın ve sistematik ihlal türünü kolluk güçlerinin müdahaleleri oluşturur. Müdahaleler yaygın olarak “saldırı” biçiminde ve yoğun şiddet kullanımı eşliğinde gerçekleşmekte, çok sayıda kişi gözaltına alınmaktadır.

Gözaltılar: Veritabanımızdaki bildirimlere göre, 2015-2019 yılları arasında 3339 olayda toplam 20.781 kişi barışçıl toplantı ve gösterilere katıldıkları için gözaltına alınmıştır (bu kişilerden 383’ü 18 yaşından küçüktür). Gözaltıların %87,7’si eylem sırasında (müdahale yoluyla), %12,3’ü ise eylem sonrasında (operasyon yoluyla) yapılmıştır.

Göstericilerin gözaltına alındığı olayların yıllara göre dağılımı bu uygulamaya giderek daha sık başvurulduğunu göstermektedir. 2015’te göstericilerin gözaltına alındığı toplam 292 olay kayıtlara girmişken, bu sayı 2019 yılında yaklaşık 4 katına çıkarak 1290’a yükselmiştir (2016 verileri yukarıda s. 8’de açıkladığımız nedenle kısmen eksiktir).

Zor kullanımı: TİHV çalışmalarında daha önce de işaret edildiği üzere: “Son yıllarda kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahaleleri sırasında başvurdukları zor kullanımı, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı ve denetimsiz bir şiddet eylemine dönüşmüştür. Hatta denilebilir ki kolluğun barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik bu şiddeti, çoğu zaman işkence ve diğer kötü muamele boyutuna varmaktadır.” ([TİHV 2020](#), s. 53).

Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) İşkence Özel Raportörü'nün "Gözaltı Dışı Yerlerdeki Zor Kullanımı ve İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırma Yasağı" (BM 2017) başlıklı özel raporunda işkence ve zalimane muamele yasağının sadece özgürlüğünden mahrum bırakılmış kişilerle ilgili olmadığı ve açık alanlarda uygulanan kolluk şiddetini de kapsadığı açıkça belirtilmiştir (par. 34). Aynı rapor, kaçma imkanı olmayan bir kişiye acı ve ıstırap vermek amacıyla zor uygulanmasını işkence ve zalimane muamelenin tanımlayıcı unsuru olarak takdim etmektedir (par. 47).

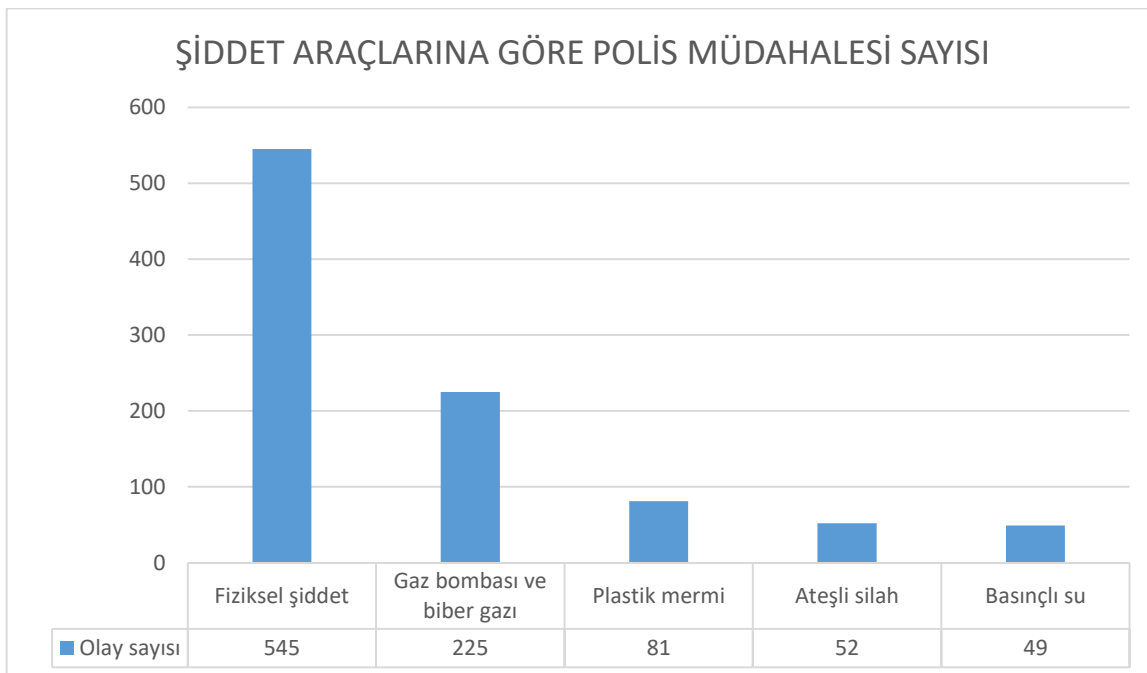
Eylül 2018, Bildirim 176

14 Eylül 2018 tarihinde İstanbul'da yapılan üçüncü havalimanı inşaatında çalışan işçiler sık sık meydana gelen iş kazaları/cinayetleri ve kötü çalışma koşullarını protesto etmek için iş durdurma eylemi yaptı.

Eyleme kolluk güçlerinin tazyikli su, plastik mermi ve gaz ile müdahale ettiği öğrenildi. Aynı günün akşamı işçilerin kaldığı koğuşlara polis ve jandarma tarafından baskın yapıldığı ve 543 kişinin gözaltına alındığı bildirildi.

İnşaat-İş ile DİSK'e bağlı Devrimci Yapı İşçileri Sendikası (Dev Yapı İş), 16 Eylül 2018 tarihinde yaptıkları açıklamada, şantiye içinde bir sorgu odası kurulduğunu, gözaltına alınmayan işçilerin burada dövüldüğünü ve psikolojik baskıya maruz bırakıldığını, halen gözaltına olanların durumu ile ilgili avukatlara ve milletvekillerine hiçbir bilgi verilmediğini belirttiler.

Veritabanımızdaki bildirimlere göre 2015-2019 yılları arasında toplantı ve gösterilere yönelik kolluk saldırılarında en az 4.450 kişi çeşitli biçimlerde fiziksel şiddete maruz kalmış, en az 90 kişi ise kolluk güçlerinin ateş açması sonucu yaralanmıştır.

Kolluk güçlerinin müdahalesi sonucu gerçekleşen ölümler: İncelediğimiz bildirimlere göre 2015-2019 yılları arasında kolluk güçlerinin toplantı ve gösterilere müdahale ettiği 17 olayda toplam 19 kişi ya doğrudan kolluk güçleri tarafından vurularak ya da müdahale sonucunda yaşamını kaybetmiştir:

- 2015 yılında 10 kişi,
- 2016 yılında 8 kişi,
- 2017 yılında 1 kişi.

Bu kişilerden 15'inin kolluk güçleri tarafından ateşli silahla vurulduğu, 2'sinin yoğun gaz kullanımına maruz kalarak yaşamını kaybettiği, 1'nin gaz bombası kapsülüyle vurulduğu, 1'inin ise (11 yaşında çocuk) polisten kaçarken saklandığı binadan düşerek öldüğü (şüpheli ölüm) bildirilmiştir.

"Ankara'da 103 kişinin ölümüne neden olan katliami protesto etmek için 18 Ekim 2015'te Mardin'in Kızıltepe İlçesi'ndeki gösteriye katılan ve polislerin müdahalesi sırasında karnından vurularak ağır yaralanan Ahmet Ünal, Diyarbakır'da tedavi gördüğü hastanede 2 Kasım 2015'te yaşamını yitirdi."

"İstanbul'un Avcılar İlçesi'ne bağlı Yeşilkent Mahallesi'nde 18 Mart 2016'da düzenlenen Newroz kutlamasına polislerin gaz bombaları ile saldırması üzerine gazdan etkilenen Mehmet Yanağ'ın (37) kalp krizi geçirerek yaşamını yitirdiği bildirildi."

"İstanbul'un Esenler İlçesi'nde 18 Ağustos 2015'te, askeri operasyonları protesto etmek amacıyla yapılan eyleme silahlı müdahalede bulunan polislerin gruba ateş açması sonucu Fırat Elma (17) başından vurularak yaşamını yitirdi."

"Maraş'ın Pazarcık İlçesi'nde Alevi inancına bağlı kişilerin yoğun olarak yaşadığı Terolar bölgesinde mülteci kampı kurulmasına karşı 3 Nisan 2016'da düzenlenen protesto eylemine saldıran askerlerin kullandığı gaz bombasından etkilenerek hastaneye kaldırılan Mor Ali Kabayel (82) yaşamını yitirdi."

"21 Mart 2017 günü Newroz kutlanmalarına girmek isterken polis tarafından vurularak öldürülen kişinin İnönü Üniversitesi öğrencisi Kemal Kurkut olduğu öğrenildi. Valilik tarafından yapılan ilk açıklamada canlı bomba şüphesiyle vurulduğu açıklanan Kurkut'un çantasından kitap çıktığı bildirildi."

6. Sivil şiddet saldırıları

TİHV Dokümantasyon Merkezi kayıtlarına göre 2015-2019 yılları arasında barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik 31 ayrı sivil şiddet saldırısı tespit edilmiştir.

Sivil şiddet saldırılarından üçü 2015 yılında Diyarbakır, Suruç ve Ankara'da barışçıl kitle toplantılarının hedef alındığı bombalı katliamlardır. Söz konusu üç saldırı sonucu toplam 141 kişi öldürülmüş, 1022 kişi yaralanmıştır. Bu katliamlar, Türkiye'de toplanma ve gösteri yapma hakkının kullanımını özellikle muhalif gruplar için genel bir "can güvenliği" sorunu haline getirmiş ve toplumda yarattıkları "şok etkisi"yle demokratik yurttaşlık alanının tahribatında kritik bir rol oynamışlardır.

5 Haziran 2015
Diyarbakır

Halkların Demokratik Partisi'nin seçim mitingine bombalı saldırı

5
ölüm

402
yaralı

20 Temmuz 2015
Suruç

Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu toplantısına bombalı intihar saldırısı

33
ölüm

104
yaralı

10 Ekim 2015
Ankara

KESK, DİSK, TMMOB ve TTB'nin düzenlediği "Emek, Barış ve Demokrasi" mitingine bombalı intihar saldırısı

103
ölüm

516
yaralı

7. Davalar ve hapis cezaları

Demokratik yurttaşlık alanının daraltılması sürecinde yasal baskı araçlarına yaygın ve sistematik bir biçimde başvurulmaktadır. Hükümete ve hükümetin izlediği politikalara ilişkin eleştirel görüşlerin kamusal alanda dile getirilmesi, barışçıl protesto eylemleri ve genel olarak muhalif dernek ve partilerin etkinlikleri çeşitli gerekçelerle soruşturma ve yargılama konusu yapılarak suçlaştırılmaktadır.

Veritabanımızdaki bildirimlere göre 2015-2019 yılları arasında toplanma ve gösteri özgürlüğünün kullanımından kaynaklanan nedenlerle:

- 148 olayda 28'i çocuk (18 yaşından küçük) olmak üzere toplam 662 kişi tutuklanmış,
- 58'i çocuk olmak üzere 4.907 kişiye ceza davası açılmış,
- 999 kişiye toplam 13.370 ay hapis cezası, 63 kişiye de toplam 268.235 TL adli para cezası verilmiştir.

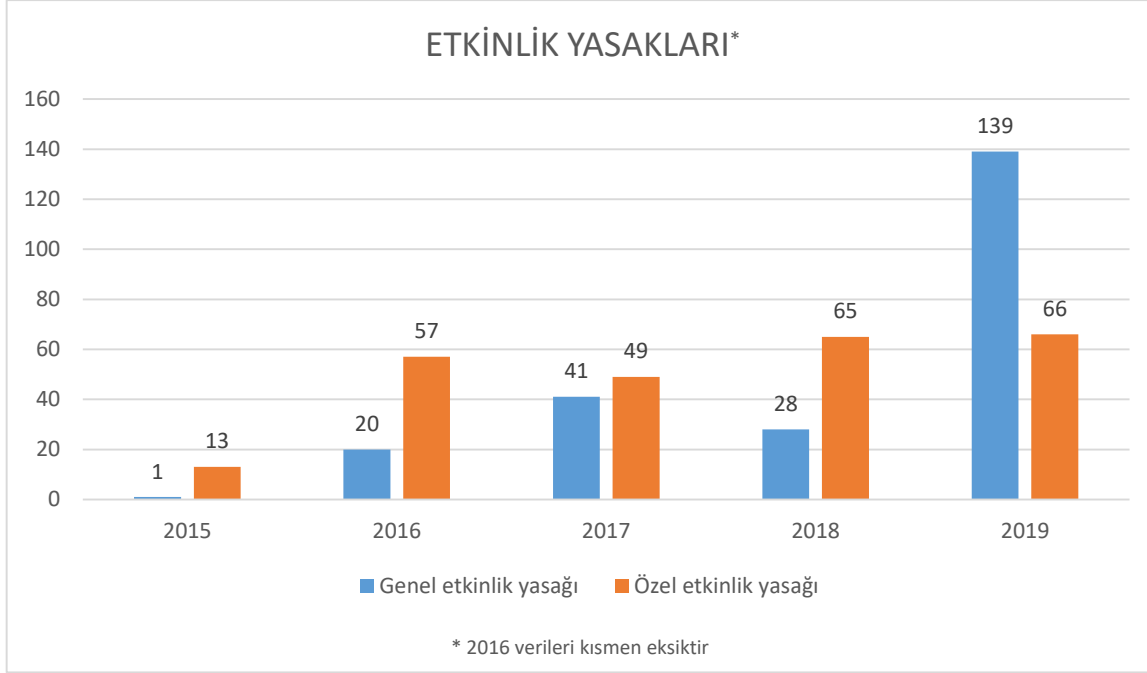
En sık tekrarlanan suçlamalar

- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'na muhalefet
- Örgüt propagandası yapmak
- Cumhurbaşkanı'na hakaret
- Kolluk güçlerine direnmek
- Kamu malına zarar vermek
- Örgüt üyesi olmak

8. Etkinlik yasakları

Demokratik yurttaşlık alanının daraltılması açısından incelediğimiz 2015-2019 yılları arasında toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün kısıtlanmasında kritik rol oynayan bir diğer uygulama mülki idare amirlerinin (yani valilik ve kaymakamlıkların) aldığı "etkinlik yasağı" kararlarıdır. Bu kararlar belirli bir eylem veya etkinliğin yapılmasını engellemeye yönelik olduğunda "özel etkinlik yasağı", il veya ilçenin tamamında veya bir kısmında belirli bir süreyle tüm

eylem ve etkinliklerin yasaklanması şeklinde olduğunda ise “genel etkinlik yasağı” olarak sınıflandırılmıştır.

Özel etkinlik yasakları 8 Mart, 1 Mayıs, Newroz, Onur Yürüyüşü gibi döngüsel kitle gösterilerine yönelik ilan edildiği gibi çeşitli konulardaki sokak eylemlerinden muhalif sanatçıların kapalı mekanlardaki kültür ve sanat etkinliklerine uzanan geniş bir yelpazedeki toplantı ve gösterileri engellemek için de kullanılabilir.

Genel etkinlik yasaklarının kullanımında ise iki eğilimin ön plana çıktığı söylenebilir: (1) mülki idare amirlerinin genel etkinlik yasağı uygulamasına giderek daha sık başvurmaları ve (2) yasaklama kararlarının art arda gelecek şekilde alınması.

Etkinlik yasağı kararları genellikle 5442 sayılı [İl İdaresi Kanunu](#)'nun 11/C maddesine ve 2911 sayılı [Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu](#)'nun 17. ve 19. maddelerine dayandırılmaktadır. Ancak her iki kanunda da bu yetkinin kullanımı özel şartlara bağlanmış ve süre kısıtına tabi tutulmuştur. Etkinliklerin yasaklanması veya ertelenmesi kararı, İl İdaresi Kanunu'na göre en fazla 15 gün, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na göre ise en fazla 30 gün süreyle alınabilir. Ne var ki özellikle 2016'dan itibaren birçok mülki idare amiri genel etkinlik yasağı kararlarını 15 veya 30 günlük periyotlarla üst üste alarak fiilen kesintisiz ve süresiz bir şekilde uygulamaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi tarafından daha önce de saptanmış olduğu üzere: “Bu uygulamanın en uç örneği Van ilinde yaşanmaktadır. Van Valiliği'nin kesintisiz olarak aldığı yasak kararlarının başlangıç tarihi 21 Kasım 2016'dır. O tarihten bu yana valilik art arda aldığı kararlarla açık alanlarda yapılan tüm eylem ve etkinlikleri yasaklamaya devam [etmektedir]” ([TİHV 2020](#), s. 53). Bu durum, toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün süresiz olarak askıya alındığı bir “**kalıcı olağanüstü hal**” uygulamasına işaret eder.

Öte yandan, etkinlik yasaklarının yıl boyunca çeşitli il ve ilçelerde, zaman zaman il veya ilçenin tamamında, zaman zaman belli bir kısmında ve duruma göre değişen sürelerle bir koyulup bir kaldırıldığı bu genel tabloyu ülke genelinde bir “**gezici olağanüstü hal**” (Arslanalp & Erkmen 2020) olarak tanımlamak da mümkün. Olağanüstü hal yönetim tekniklerinin “gezici” veya “hareketli” bir tarzda kullanımına (tabiri caizse “seyyarlaşma”sına) bağlı olarak toplanma ve gösteri yapma hakkının hangi konularda, nerede, ne zaman ve kim için geçerli olup olmadığı giderek muğlaklaşmakta ve böylece demokratik yurttaşlık alanı sadece “yasaklama” yoluyla değil, aynı zamanda “belirsizleştirme” yoluyla da tahrip edilmektedir.

Kaynakça

Arslanalp, Mert & Deniz Erkmen (2020). "Mobile emergency rule in Turkey: legal repression of protests during authoritarian transformation". *Democratization* 27(6): 947-969.

BM (2017). "Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment". Birleşmiş Milletler A/72/178.

ESHİD (2017). [Toplantı ve Gösteri Hakkı İzleme Raporu](#). Eşit Haklar İçin İzleme Derneği.

İHOP (2018). [Atipik KHK'ler ve Daimi Hukuksuzluk](#). Haz. Kerem Altıparmak, Dinçer Demirkent, Murat Sevinç. İnsan Hakları Ortak Platformu.

OBS & İHD (2017). [Sürekli OHAL: Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Özgürlüğüne Yönelik Saldırı ve Sivil Toplum Yansımaları](#). The Observatory for the Protection of Human Rights Defenders & İnsan Hakları Derneği.

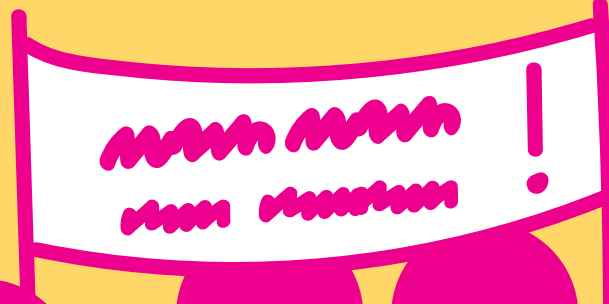
TİHV (2019). [Akademisyen İhraçları: Hak İhlalleri, Kayıplar ve Güçlenme Süreçleri](#), Türkiye İnsan Hakları Vakfı.

TİHV (2020). [1 Ocak ile 31 Ağustos 2020 Tarihleri Arasında İfade, Toplanma ve Örgütlenme Özgürlükleri İhlal Raporu](#). Türkiye İnsan Hakları Vakfı.

UAÖ (2018). [Dönüşü Olmayan İhraçlar](#). Uluslararası Af Örgütü.

Uysal, Ayşen (2018). *Sokakta Siyaset: Türkiye'de Protesto Eylemleri, Protestocular ve Polis*. İstanbul: İletişim.

Toplanma ve gösteri
özgürlüğü varsa demokrasi
vardır.

#demokrasiherkesiçin